

Ide og oplæg: Ivar Skre.

Regi: Knut Midttun.

Produktion: Vidar Trellevik.

Fotografer: Vidar Trellevik, Frode Fimland.

Stills: Per Gjørder, Åge Pedersen, Tor Resser, Svein Skare, Ivar Skre.

Kort: Sverre Mo.

Væver: Berta Liarbø.

Assisten/er: Hilma Lønning, Anna Liarbø Mjelde, Anna Østerbø Kåstad, Martha Lohndal, Kjellaug Gudda! Sæbø.

Hardangerfele: Knut Hamre.

Sang: Thale Valland.

Musikoptage/se: Ågot Gammersvik, Frank Rolland.

Tak til: Marta Hoffmann, Arkeologisk Museum i Stavanger, Bergen Museum, Glomdalsmuseet, Hardanger Folkemuseum, Hardanger Folkemusikksamling, Hordamuseet, Norsk Folkemuseum, Oslo Arbeidersamfunn, Osterøy Museum, Sunnhordland Folkemuseum.

Producenter: Ivar Skre, Brita Skre.

Kommentarerne er skrevet af Brita Skre og læses af Arnhild Skre. Oversat fra nynorsk af Christian Adamsen og Lise Sender Jørgensen.

Vilkår for benyttelse: VHS-videofilmen må **ikke** benyttes kommercielt. Ved afspilning må der **ikke** tages entre. I museer og gallerier med fast entre må der **ikke** opkræves ekstra ved visning af videoen. Disse vilkår svarer til Norsk Filminstitutt.

Brita Skre:

Vævning på opstadvæv i Sydnorge

Traditionsbæreren Berta Liarbø

Den indtalte kommentar i dansk oversættelse

Udegangsfårene (vildfårene) i Austevoll syd for Bergen går ude året rundt. De tilhører en gammel fårerace, som er nært beslægtet med de første tamfår, der kom til Norge for omkring 4000 år siden. Til uldforarbejdningen, som var en væsentlig del af arbejdet med fåreholdet, hørte redskaber til at karte, spinde og væve med.

Den ældste vævestol var en opstadvæv - en opretstående væv med hængende trendtråde, som blev udstrakt med vævevægte. Denne slags væve var allerede i brug i Lilleasien for 8-9000 år siden. Vævevægtene er de mest varige spor efter opstadvæven. De ældste norske fund er 3500 år gamle. Opstadvæven var almindelig i Nord- og Vesteuropa indtil år 1000 efter Kristus. I Norden var opstadvæven den eneste vævetype indtil middelalderen, da fladvæven vandt frem. I dag er det kun i Norge, at den gamle opstadvæv stadig er i brug.

I denne seng er sengetæppet - åklædet - vævet på en opstadvæv. De andre uldtæpper er vævet på en fladvæv.

Vikingskibenes segl var vævet på en opstadvæv. Uden kvinderne ved væven havde vikingetogene **ikke** været mulige. I denne hustomt på øen Talgje syd

for Haugesund var fire vævevægte af brændt ler nedlagt som offergave i et stolpehul, da huset blev flyttet for 3500 år siden. I en kvindegrav fra vikingetiden i Fitjar lå disse vævevægte af klæbersten. Billeder af opstadvæve i Middelhavslandene findes blandt andet på græske vaser. Denne er omkring 2500 år gammel.

Norge er det eneste land, hvor opstadvæven endnu er i brug - to steder. I Troms fylke (»amt«), nord for polarcirkelen, væver man *grener*. Det er et tæppe af heluld, velkendt som husflidsprodukt. Flere vævere er i færd med dette. Syd for polarcirkelen, i Hordaland fylke, er der kun en væver tilbage - Berta Liarbø. Hende skal vi lære nærmere at kende.

Eilert Sundt, grundlæggeren af norsk folkelivsforskning, så opstadvævene i anvendelse både i Troms og i Hordaland, da han rejste rundt i Norge midt i 1800-årene. Da var opstadvæven i Island på vej ud.

Farverige åklæder hørte med til brudestyret i Hordaland. De skulle helst væves på opstadvæv, mente folk i kystbyggerne; derfor holdt opstadvæven sig længere her end andre steder. På

Distribution i Norge: Brita Skre, Mastmovegen 20, N-2400 Elverum.

Distribution i Danmark: Tidsskriftet Skalk, Jelsløjvænget 29, DK-8270 Højbjerg.

gården Liarbø i Fitjar bor den sidste åklædevæver, Berta Liarbø. Hun anvender en opstadvæv, som hendesolde-mor bragte med til gården i 1840'erne. Berta og søsteren Anna lærte at væve, da de var unge piger, af bedstemoderen og moderen - Oline. Oline og Berta Liarbø indtog en fremtrædende rolle i Marta Hoffmanns doktorafhandling »The Warp-weighted Loom« (Oslo 1964). Dronning Sonja besøgte Berta i 1994 og vævede på et åklæde, som blev sendt til slottet.

Når vævene ikke var i brug, var de som regel lagt væk på et loft eller i et udhus. Når væven skulle bruges, blev den hentet ind i stuen og stillet op. Ivar Skre og Anna Østerbø Kåstad sætter her en væv sammen. Først sætter de sidestolperne skråt op mod væggen. I kløfterne lægger de vævebommen. Så fastgør de skelbladet med pinde, som de anbringer i huller i sidestolperne. I huller længere oppe anbringer de skaftholderne, som bærer sølstokken.

Berta bruger vævestolen til trendramme. Trenden (rendingen, kæden) til et åklæde skal være 220 cm lang. Berta har sat pinde i sidestolperne, så hun får den rigtige længde.

Antallet af trendtråde skal være 220; 110 tråde i hvert skel. Efter gammel skik bruger Berta dobbelte hampetråde til trend. Mellem de to øverste pinde i højre sidestolpe laver hun skellet, som er så vigtigt, når man skal væve. Når Berta har gået frem og tilbage omkring hundrede gange, tæller hun trådene for at se, hvor mange hun mangler, før målet er nået.

Det næste, hun gør, er at tvinde en opsætningsnor, som skal fæstne trenden til bommen. Snoren tvinder hun af en trendtråd og fire dobbelte islættrå-

de. Hun tvinder modsat garnets spinde-retning for at få en glat snor, som trendløkkerne kan glide hen over. Den færdige snor bliver trukket gennem trendløkken og bundet til rullen til højre. Trendløkkerne til venstre bliver skåret over, og hele trenden løftes op til rullen.

Berta sørger for, at trenden i det bageste skel hænger bag ved skelbladet og at trenden i det forreste skel hænger foran. Når hun knytter snoren til venstre, strammer hun godt til. Derefter fordeler hun trenden langs bommen. Med stærk hampetråd syr hun snoren fast til hullerne i bommen. Derefter skal trenden strammes. Vævevægtene er fedtsten med stropper i. De bliver bundet til trenden parvis. Der sættes fingerhæklede snore på trenden for at holde en jævn afstand mellem trådene. Dette arbejde hedder at hække styretråde. Snorene kaldes styretråde.

Nu skal trenden i det bageste skel sølles. Sølstokken ligger ind til sidestøtterne. Berta laver en række af trådløkker omkring sølstokken og trendtrådene. Når sølningen er færdig, kan hun skifte skel i væven ved at trække sølstokken frem og lægge den op i kløfterne på skaftholderne. Væven er færdigopsat på tre timer. Nu kan vævningen begynde.

Berta lægger islættrådene rummeligt ind, så de kan bugte sig om trendtrådene. Ved hver kant lader hun en hvid islættråd hænge ned for at styrke og stramme kanten. Løse islættråde følger med i kanten, efterhånden som hun væver. Islætten er viklet op i lange dunter. Når 5-6 islættråde er lagt ind, tager hun vævesværdet, som er lavet af asketræ, frem og slår islætten sammen. Hver gang hun kommer til kanterne,

slår hun et halvtik for at hindre, at islætten glider ned. Dette halvtik kalder hun for *kappsmedla*.

Mange gamle åklæder har dobbelt snor i opsætningskanten. Her viser Kjellaug Gudda! Sæbø og Martha Lohndal hvordan dette blev gjort. Snoren, som var dobbelt så lang som den, Berta laver, var viklet op på to lange pinde, som de lagde trenden om.

Når Berta væver borter i ternet mønster, bruger hun mange små dunter. Anna Liarbø Mjælde hjælper sin søster med vævningen. Når vævesværdet ikke er i brug, har det sin faste plads i trenden på væven. Efterhånden som klædet vokser, bliver skellet mere trangt. Det færdigvævede stykke bliver rullet op på bommen. Vævevægtene blev løftet, da tæppet blev rullet op. Nu skal stenene sænkes, så trenden får en passende længde.

Stenene bliver flyttet parvis, så stramningen af trenden ikke bliver skæv. Vævevægtene vejer ialt 110 kg,

55 i hvert skel. Før vævningen kan begynde igen, må styretrådene flyttes. Skaftholderne og sølstokken kommer på plads igen. Berta ordner trenden, før hun væver igen. Som regel bruger hun 3 uger til at væve et sengetæppe.

Tæppet er snart færdigt. Berta er blevet færdig med endnu en af mange etaper i sit arbejdsliv. I foråret 1997 kunne hun se tilbage på 185 åklæder. Hun har følt det som en opgave at holde den mere end 3000 år gamle vævetradition vedlige og at give kundskaberne videre til nye generationer. Hun har afholdt vævekurser og deltaget i udstillinger. Mange norske museer, som har opstadvæve i deres samlinger, har brugt hende som sagkyndig rådgiver.

Når vævning på opstadvæv i Sydnorge har overlevet helt til slutningen af det 20. århundrede, er det væveren Berta Liarbøs fortjeneste. Fremtiden vil vise, om den tradition, som hun er bærer af, vil leve videre efter årtusindskiftet.